

УДК 378.4:001

Н.Ю. Буга, к.е.н, доцент, Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ
СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ УНІВЕРСИТЕТІВ В УМОВАХ НОВОЇ
ЕКОНОМІКИ

В статті зазначені характерні риси нової економіки та досліджено сучасні проблеми розвитку університетів, що виникають в умовах впровадження принципів нової економіки. Проблеми спричиненні як зовнішніми факторами впливу, так і пов'язані з методами та формами управління університетами. Доведено, що в сучасних умовах розвиток університетів залежить від споживчого попиту на освітньому ринку і неадекватність традиційних моделей управління університетом стає все більш очевидною. Розглянуті основні тенденції розвитку сучасних університетів. Виявлені основні види та особливості діяльності сучасних університетів, які найкраще відповідають умовам нової економіки, зокрема, розглянута корпоративна модель управління університетом, інноваційний, віртуальний, підприємницький, проектно-орієнтований університет. Визначено, що нова модель управління університетами має забезпечити узгодження інтересів університету, держави, бізнесу і соціально-культурної сфери в адаптації системи до процесів становлення нової економіки.

Ключові слова: тенденції, розвиток університетів, нова економіка, сучасне управління університетами, корпоративний, інноваційний, віртуальний, підприємницький, проектно-орієнтований університет.

Літ. 18

Н.Ю. Буга**СОВРЕМЕННЫЕ ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ УНИВЕРСИТЕТОВ В**
УСЛОВИЯХ НОВОЙ ЭКОНОМИКИ

В статье указаны характерные черты новой экономики и исследованы современные проблемы развития университетов, возникающих в условиях внедрения принципов новой экономики. Проблемы появились вследствие внешних факторов воздействия, так и связаны с методами и формами управления университетами. Доказано, что в современных условиях развитие университетов зависит от потребительского спроса на образовательном рынке и неадекватность традиционных моделей управления университетом становится все более очевидной. Рассмотрены основные тенденции развития современных университетов. Выявлены основные виды и особенности деятельности современных университетов, которые отвечают условиям новой экономики, в частности, рассмотрена корпоративная модель управления университетом, инновационный, виртуальный, предпринимательский, проектно-ориентированный университет. Определено, что новая модель управления университетами должно обеспечить согласование интересов университета, государства, бизнеса и социально-культурной сферы в адаптации системы к процессам становления новой экономики.

Ключевые слова: развитие университетов, новая экономика, современное управление университетами, корпоративный, инновационный, виртуальный, предпринимательский, проектно-ориентированный университет.

N. Buga**CURRENT TRENDS IN UNIVERSITIES UNDER THE NEW ECONOMY**

The article referred about the characteristics of the new economy and had been explored contemporary issues of universities that arise in the implementation situation of the new economy principles. Problems causing because of external impacts and forms of university management. It is proved that in today's development of the university depends on consumer demand in the education market and the inadequacy of traditional models of

university management is becoming more apparent. The basic trends of modern universities. The basic types and characteristics of modern universities that best meet the requirements of the new economy, in particular, is considered a model corporate university management, innovation, virtual, business, design-oriented university. It was determined that the new model of a university must ensure coordination of the university interests, government, business, social and cultural sphere in adapting the system to the processes of the new economy.

Keywords: trends, the development of universities, new economy, modern university management, corporate, innovative, virtual, business, design-oriented university.

В сучасних умовах, що характеризуються підвищенням значення інтелектуального капіталу (знань, інновацій, компетенцій), стрімкого розвитку інформаційно-комунікаційних технологій, велика роль відводиться університетам, які по праву вважаються центрами розвитку постіндустріального суспільства. Провідні університети світу є не лише кузнем висококваліфікованих спеціалістів, наукових кадрів, концентраторами науково-педагогічного потенціалу, але й «полюсами тяжіння» для наукоємних галузей бізнесу та держави. Відповідно, статус та імідж держави визначається наявністю рейтингових університетів, використання ними адекватних інструментів та методів управління, інтегрованих в інформаційний простір.

Характерними рисами нової економіки вважається інвестування переважно в інтелектуальний капітал, який є унікальним, який створює додаткові резерви для прискорення оновлення виробництва та продукції. Саме ці відмінні риси нової економіки визначають певні тенденції, що відбуваються на глобальному рівні. В таких умовах підприємства більш динамічно розвиваються завдяки створенню віртуального середовища, доступності інформації для прийняття рішень, зростанню ролі людських ресурсів.

М.Кастельс назвав п'ять відмінних рис нової економіки: продуктивність все більше залежить від використання досягнень науки і техніки, а також від якості інформації і менеджменту; в новій економіці відбувається зміщення уваги виробників і споживачів від матеріального виробництва в бік інформаційної діяльності; глобальний характер економіки, при якому капітал, виробництво, менеджмент, ринки, праця, інформація і технології організовані незалежно від національних кордонів; революційний характер технологічних змін, в основі яких - інформаційні технології, що перетворюють матеріальну основу сучасного світу [1].

Як правило нову економіку розглядають як сукупність галузей, що характеризуються більш значною питомою вагою людського капіталу в порівнянні з матеріальними елементами, у цих галузях технологічна реалізація знань відіграє вирішальну роль, а виробництво знань є джерелом економічного зростання [2].

Більшість науковців у «новій економіці» вирішальну роль віддають інформаційно-комунікаційним технологіям, проте вона включає в себе сферу освіти, інформаційно-комунікаційні ринки, виробництво інновацій, надання інтелектуальних послуг (консультування, інформаційне посередництво, аналітика, маркетинг).

Зростаюче значення знань у економічному прогресі, зміна цінностей на користь освіченості, підвищення попиту на висококваліфіковані трудові ресурси обумовило формування нової ролі університетів як ключового елемента становлення нової економіки. Тому перетворення в університетській освіті мають базуватися на розумінні того, що суспільство вступило в нову інформаційну епоху. Недооцінена роль університетів та проблем, що створюють перепони на шляху до нової економіки обумовило мету даного дослідження.

Питання розвитку університетів розглядаються у працях О.В.Долженко, О.Кузьменко, І.А.Медведева [3,4,5], а перспективи становлення нової економіки, роль

знань та університетської освіти досліджуються Брежневою-Єрмоленко О.В., Сафоновною В.Є., Дьяченко О.В. [1,6,7]. Разом з тим ґрунтовного дослідження потребують проблеми розвитку університетів як складової освіти в умовах переходу до нової економіки.

Мета статті дослідити сучасні тенденції розвитку університетів як складової вищої освіти в умовах становлення нової економіки та визначити основні аспекти управлінської діяльності щодо побудови сучасної моделі університетів.

В середині 90-х років система вищої освіти України нараховувала 1037 вищих навчальних закладів, з них 255 одиниць III-IV рівнів акредитації. В 2015 році кількість вищих навчальних закладів зменшилась до 659, при цьому зросла кількість закладів III-IV рівнів акредитації до 288 одиниць. Протягом цього періоду кількість закладів державної та комунальної форми власності зменшувалась, а приватної – зростала. Проте в 2010 році через введення більш жорстких умов освітньої діяльності та здороження вартості навчання кількість приватних навчальних закладів почала зменшуватись, і в 2015 році склала 134 одиниці [8]. Зміна кількості вищих навчальних закладів та форм їх власності, намагання регулювання їх діяльності на державному рівні (прийняття нового Закону України «Про вищу освіту» та інші непослідовні реформи) не вплинули на готовність освітніх організацій до функціонування в умовах безперервних змін, що характерно новій економіці: «сучасна епоха - це час кардинальних змін в суспільному устрої - трансформація капіталістичного суспільства в посткапіталістичне, де традиційні фактори виробництва - праця, земля, капітал - набувають другорядне значення, тобто в процесі виробництва на перший план виходить фактор знання» [9].

Враховуючи вплив внутрішніх та зовнішніх факторів динамічного середовища, об'єктивні та суб'єктивні причини повільного реагування на негативні чинники, доцільно зазначити наступні проблеми розвитку вищої освіти України:

- скорочення кількості випускників через демографічну кризу;
- комерціалізація навчального процесу у державних університетах і відповідно зниження доступності вищої освіти;
- залежність викладачів від студентів. Платна форма навчання призвела до нових взаємовідносин викладачів і студентів, студенти обирають тих викладачів, які їм дозволять набрати необхідну кількість балів, а знання залишаються поза цими відносинами. Викладачі в свою чергу зацікавлені у збільшенні кількості студентів, так як від цього залежить їх заробітна плата;
- недостатній рівень знань студентів і відповідно випускників залежить від незадовільного рівня викладання дисциплін. Викладачі змушені займатись різного роду діяльністю (методичною, виховною, профорієнтаційною та іншою), і науковою в тому числі, яка носить переважно формальний характер, при цьому на підвищення знань з певних дисциплін залишається замало. На відміну від закордонних навчальних закладів, де кожен фахівець займається своїми функціональними обов'язками, а обов'язки викладача пов'язані з набуттям сучасних знань, та вмінь (самоосвітою) щодо спеціалізації у викладанні;
- девальвується статус професорсько-викладацького корпусу;
- низький рівень прив'язки дисциплін, що викладаються до спеціальностей за якими здійснюється підготовка студентів. Більшість годин відводяться дисциплінам, які носять загальноосвітній характер, а спеціальні дисципліни мало прив'язані до сучасної ситуації;
- відрив теоретичної бази від практики, в тому числі і формальність проходження практичної діяльності. Пов'язано це в першу чергу з небажанням бізнесу займатись студентами та їх проблемами, конфіденційністю інформації;

- проблеми з влаштуванням випускників – бакалаврів. Хоча бакалаврат вважається вищою освітою, проте роботодавці віддають перевагу випускникам з дипломом магістра, при цьому оплата та посадові обов'язки цього не передбачають;

- проблеми з визнанням українських дипломів за кордоном (навіть при наявності диплому міжнародного зразка);

- зміна ставлення держави до вищої освіти і відповідно до університетів;

- проблеми фінансування відіграє важливу роль, так як більшість університетів відчувають недостатність фінансових ресурсів для розвитку матеріально-технічного, наукового, інтелектуального потенціалу, міжнародної діяльності;

- боротьба за рейтинги призводить, з одного боку, до збільшення кількості дослідницької роботи, публікацій в журналах, що цитуються та мають високий імпаکت-фактор, конкуренції щодо грантових засобів, з іншого боку, на конференціях, в університетах дослідники все більше обговорюють не суть своїх досліджень, а процес публікації - чи входить журнал в базу міжнародні науково метричні бази даних, скільки у журналу «зірок», тобто першопочаткова мета та сенс наукової роботи втрачається або виходять на інший план. У подальшій перспективі це неминуче призведе до зниження якості як викладання, так і досліджень [10];

- проблеми, пов'язані з бюрократією освітньої діяльності. Крім викладання і дослідницької роботи викладачам потрібно виконувати все більше і більше адміністративної паперової роботи – писати звіти, подавати заявки на грантову підтримку; обсяг подібних робіт з кожним днем зростає, залишаючи все менше часу на змістовну працю;

- збільшення спеціальностей, факультетів, інститутів, збільшення кількості джерел фінансування, розширення та ускладнення структури університетів;

- осмислення керівниками та намагання діяти в категоріях ефективності при відсутності адекватних механізмів і форм управління «сучасним» університетом.

Зрозуміло, що вищезазначені обставини змінюють сутність університетської освіти: втрачаються риси класичної моделі, де панують «фундаментальність і академічна свобода», з'являються ознаки інноваційності, підприємливості, здійснюється перехід від класичної академічної моделі до масової, від елітарної – до корпоративної [11]. Отже, те, що ми вважаємо проблемами розвитку університетів стає рушійною силою для появи іншого, поки ще достатньо вивченого, і поки-що, переважно заперечуваного виду. Сучасний університет це вже не храм науки, а market place [12], який в центр уваги ставить клієнта – абітурієнта з його побажаннями, і відповідно корисне знання, що дозволяє швидко отримати економічну вигоду.

Звичайно, з'являється потреба у заміні традиційних форм управління університетами. Так, виникла концепція нового менеджералізму, як відповідь на неефективність бюрократичної та колегіальної системи управління системою вищої освіти в умовах нової економіки [13].

Сучасне університетське управління – предмет зростаючої уваги як з боку теоретиків, так і практиків. Покровський Н.Е. [14] виділяє наступні тенденції в управлінні сучасними університетами:

- управління здійснюється за ознакою конкурентоспроможності та прибутковості, при цьому фінансування і побудова бюджету перетворюються в основні важелі;

- управління університетом здійснюється «менеджерами з академічними ступеннями», розвивається «дух менеджеризму», розширюються ділові зв'язки з місцевою громадою;

- застосовується тотальна форма управління якістю освітнього процесу, що охоплює всю університетську структуру з метою максимальної ефективності;

- поширюються принципи «безконфліктних» взаємин і «м'які» технології спілкування зі студентами-клієнтами;

- лідерами в академічному співтоваристві стають вчені, які не тільки створюють нове знання, а й здатні вигідно реалізувати його на ринку .

Австралійські дослідники, до важливих трендів розвитку університету в умовах нової економіки, відносять також: демократизацію знань і вільний доступ до інформації; широке впровадження цифрових технологій; глобальну мобільність студентів, професорсько-викладацького складу і цілих університетських брендів; інтеграцію університету з виробництвом [15]

Існує багато заперечень, щодо використання концепції бізнес-моделювання в освіті. Проте створення та ефективне управління університетом неможливе без залучення керівництва, менеджерів, спеціалістів до широкого обговорення, обміну и генерування нових знань, розробки проектів розвитку. На думку авторів [16] це найкраще дозволить інноваційний корпоративний університет, який є тією організаційною формою, яка забезпечить своєрідну «стартову ділянку», інноваційну арену.

Корпоративна модель університету має досить складну структуру і розвивалася під впливом великої кількості факторів. Виділяють такі різновиди корпоративного університету: університети, покликані допомогти в проведенні нової бізнес-ініціативи; університети, що дозволяють спланувати і надати правильний напрямок процесам реорганізації, злиття або кардинальної зміни стратегії. Асиміляція нових менеджерів у компанії - ще один вид діяльності корпоративного університету. Зазвичай такі освітні програми підтримуються на рівні вищого керівництва фірм. Також широке поле діяльності для університету відкриває вивчення можливих шляхів подальшого розвитку основного напрямку бізнесу. Мета - не тільки пошук нових способів отримання прибутку, а й формування відповідних навичок у менеджерів. Такий вид навчання набув поширення серед корпорацій, які володіють широкою мережею закордонних офісів. Найважливішим, основним напрямком діяльності університету є підвищення компетентності співробітників [17].

Однією з форм корпоративного освіти є електронний корпоративний університет, що включає в себе комплекс засобів інформаційних та комунікаційних технологій з програмно-технічним, організаційним і методичним характером. Завданнями віртуальної навчальної середовища електронного корпоративного університету є: групове навчання за спеціальними програмами і курсами; індивідуальне навчання за спеціальними програмами і курсами; самостійне вивчення предметів, документів та інших навчальних матеріалів; проведення відеоконференцій, форумів та інших дистанційних форм обміну знаннями; тестування знань учнів. Також існує можливість скористатися послугами аутсорсингу, який передбачає залучення до реалізації проекту компанію, що спеціалізується на розгортанні проектних офісів

Дослідження в області нових підходів до управління освітнім закладом дозволило розробити концепцію проектно-орієнтованого університету, який являє собою підприємницький університет з організаційною структурою, засновану на традиційній ієрархічній структурі з наявністю горизонтальних зв'язків між підрозділами. Створюваний проектний підрозділ, залучаючи в освітній процес розосереджені як всередині, так і за межами університету ресурси, існує протягом терміну виконання проекту. Деякі проектні підрозділи можуть приймати форму динамічно стійких підрозділів, і тривалий час працюють завдяки постійно оновлюваного портфеля ринкових замовлень. В такому разі суспільство і держава отримують кваліфікованих і затребуваних на ринку фахівців, а університет - додаткові джерела фінансування. На Заході існують традиційні і проектні схеми організації діяльності університету [18] .

Виходячи із загальних тенденцій можна визначити три можливих стратегії розвитку університету на шляху до його нової організації:

- еволюційний розвиток. Має на увазі окремі пробні кроки з метою почати процеси сучасної освіти і помірного організаційного розвитку в рамках університету;

- виділення ключової проблеми. У цьому випадку зусилля педагогів і організаторів зосереджуються на одній проблемі, що представляє особливий інтерес університетської спільноти;

- піонерний підхід. Створення організації нового типу, чії характеристики спочатку відповідають завданням помірного і безпечного розвитку. Це, безумовно, найбільш радикальне рішення. На думку більшості експертів в області помірного і безпечного розвитку, найбільш продуктивним може бути третє рішення [17].

Враховуючи вищенаведене, можна стверджувати, що існує кілька проблем, що стоять перед сучасними університетами і змушують переосмислювати їх напрями розвитку. Перша проблема полягає в масовості вищої освіти. Друга - полягає в тому, що характер знань, затребуваних суспільством, змінюється. В умовах нової економіки університети мають прогресувати за рахунок збільшення знань, і більшість з них стикається з новою ситуацією, коли його керівництво неминуче починає мислити і діяти в категоріях ефективності, хоча адекватні механізми і форми управління поки ще розроблені і не осмислені. Неадекватність традиційних моделей управління університетом в сучасних умовах стає все більш очевидною.

Отже, нова модель вимагає і нового управління, яке буде спиратися на принципи розвитку нової економіки, де все помітнішу роль набувають дві моделі його діяльності і, відповідно, управління університетською діяльністю - інноваційна і підприємницька. Модель діяльності інноваційного університету виходить із загальноприйнятого положення про те, що функціонування системи освіти як складової частини економіки повинно розглядатися в контексті інноваційного розвитку. Інновації в освіті розглядаються ключовою умовою підвищення якості освіти, доступності, ефективного використання ресурсів. Модель діяльності ринково - підприємницького університету формується, коли ринкові відносини стають регулятором набору студентів, потоків науково-педагогічних кадрів, фінансування наукових досліджень. Однак сьогодні, коли випереджаючий інноваційне навчання направлено на формування здатності до передбачення, передбачення подій, орієнтацію людини на свідомий вибір альтернатив, обліку варіативності і невизначеності майбутнього, вищевказані моделі управління університетами представляються недостатніми. Жодна з існуючих або пропонованих моделей управління поки що не спроможна враховувати все різноманіття нового економічного і соціального середовища. Необхідна нова модель управління, покликана, при всіх існуючих труднощах і суперечностях, забезпечити узгодження інтересів університету, держави, бізнесу і соціально-культурної сфери в адаптації системи до процесів становлення нової економіки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Дьяченко О.В. К сущности категории «Новая экономика» / О.В.Дьяченко // Вестник Челябинского государственного университета. – 2010. - №5. – С.18-23
2. Базылев Н.И., Грибанова Н.Л. "Новая экономика", ее движущие силы и тенденции развития. Базылев Н.И., Грибанова Н.Л. Проблемы современной экономики. – 2006. - N 1/2 (17/18) [Електронний ресурс]. - Режим доступа: <http://www.m-economy.ru/art.php?nArtId=934>
3. Долженко О. В. Университет постмодерна: предпосылки становления и развития / О. В. Долженко // Alma-mater. Вестник высшей школы. – 2009. – № 6. – С.9 – 14.
4. Кузьменко О. Концептуальні моделі університету / О. Кузьменко //

Освітологія. - 2013. - Вип. 2. - С. 119-124. [Електронний ресурс].- Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/osvit_2013_2_16

5. Медведєв І. А. Державне управління розвитком університету: теоретично-прикладний аспект : [монографія] / І. А. Медведєв. – Х. : Вид-во ХарПІ НАДУ “Магістр”, 2011. – 220 с.

6. Брежнева-Єрмоленко О.В. Інтелектуальна складова в структурі елементів нової економіки / О.В. Брежнева-Єрмоленко // Актуальні проблеми економіки. – 2010. – № 3 (105). – С. 4–12.

7. Сафонова В.Є. Знання як стратегічний ресурс “нової економіки”: еволюція поглядів / В.Є. Сафонова // Економічна теорія. – 2012. – № 2. – С. 43–51.

8. Статистичний бюллетень «Основні показники діяльності вищих навчальних закладів України» 201516 навчального року [Електронний ресурс].- Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>

9. Дракер П. Посткапиталистическое общество // Новая постиндустриальная волна на Западе. Антология / Под ред. В.Л. Иноземцева. – М., 1999. – С. 67-100.

10. Кугель С. А. К вопросу о применении бизнес-модели в сфере высшего образования / С. А.Кугель, М.Блок, Хватова Т.Ю. // Социологические исследования.- 2014. - № 10. - С. 106-116

11. Мирошникова О.Х. Постсовременный университет: взгляд в будущее/ О.Х.Мирошникова // Мир науки. Научный интернет-журнал. 2015. - №3. Электронный ресурс].- Режим доступу: <http://mir-nauki.com/PDF/02PDMN315.pdf>

12. Покровский Н.Е. Трансформация университетов в условиях глобального рынка / Н.Е.Покровский // Журнал социологии и социальной антропологии. – 2004. – Т. VII. – № 4. – С. 152-161.

13. Williams G. The Enterprising University: Reform, Excellence and Equity. Buckingham: Open University Press, 2003

14. Покровский Н.Е. Глобалистика и футурология. Побочный продукт глобализации: университеты перед лицом радикальных изменений [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://ecsocman.hse.ru/data/2010/12/16/1214862861/Pokrovski.pdf>

15. University of the future: A thousand year old industry on the cusp of profound change // Ernst & Young research team. Australia. 2012. Available at: [http://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/University_of_the_future/\\$FILE/University_of_the_future_2012.pdf](http://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/University_of_the_future/$FILE/University_of_the_future_2012.pdf)

16. Гительман Л. Корпоративный университет: концепция, условия и этапы создания /Гительман Л., Исаев А, // Управление компанией. - 2005. - №7 [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://gitelman.ru/publications/?item=71>

17. Осипова Н.В. Корпоративная модель университета как социальная новация / Н.В.Осипова // Современное образование. — 2015. - № 2. - С.1-19 [Электронный ресурс]. Режим доступа http://e-notabene.ru/pp/article_14388.html

18. Хохлов А.Ф. Проектно-ориентированный университет / А.Ф. Хохлов, Р.Г. Стронгин, А.О. Грудзинский // Высшее образование в России. — 2002. — № 2. — С. 3–11.